

Szarka Lajos: „Szája nem hagyta abba a tanulást!”

Dr. Büchler Sándor (1870-1944) főrabbi pályarajza

1. A Balaton „fővárosának” rabbija

A magyar zsidóság egyik legkiválóbb történetírója dr. Büchler Sándor egyetemi magántanár, keszthelyi főrabbi szájából származnak a címadó szavak. A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet 1927. február 28-án rendezett rabbiavató ünnepélyén hangzottak el, ahol dr. Büchler Sándor a magyar rabbik hivatásáról tartott ünnepi beszédet. Kívülálló számára talán furcsának tűnik a szájra való utalás, de a zsidó tradícióban nagy fontossággal bírt az ismeretek szóbeliségen alapuló elsajátítása és továbbadása, valamint a szent iratok élethosszig tartó tanulmányozása. A Talmud tanulmányozásában nagy szerepet játszott a párban vagy párbeszédben való tanulás (hevruta), amely a logikai alapokon nyugvó kérdezőválaszt, kritizálást, érvelést és vitatkozást jelentette. A zsinagógai istentiszteleteken többnyire hangosan imádkoztak, s a Tóra felolvasása és a hetiszakaszhoz fűzött prédikáció is élőszóban történt.

A pályakezdő ifjú rabbiknak 1927-es rabbiavató beszédében Büchler az alábbiakat ajánlotta. A közmondás, amely szerint „*a jó pap holtig tanul*”, ha nem is a szavakban, de lényegét tekintve zsidó eredetű. A folyamatos tanulás eredményezi a Tóra igéjének valóra váltását: „*legyen vele és olvasson belőle élete minden napján* (V. Mózes 17, 19). A legnagyobb rabbiérdem pedig az, ha a rabbi sírkövére rávésik: „*szája nem hagyta abba a tanulást!*”¹

Dr. Büchler Sándort 1897-ben választották a keszthelyi hitközség rabbijává. Elődje, Kohn Salamon 1860-1891 között töltötte be a rabbiszéket, majd Löwinger József főkántor látta el a rabbi feladatkörét, vezette az anyakönyvet, s végezte a titkári teendőket és a hitoktatást Büchler megválasztásáig.² Az 1894-96 közötti ciklus – 3 évre választották az elnököt és képviselőtestületet – a hitközség életében rendkívül sikeres időszak volt. Hoffmann Soma elnök vezetésével megvalósult a zsinagóga korszerű átalakítása, metszőház és metszőlakás létesült, valamint az új, emeletes épületben a rabbilakás, tanácsterem és iroda kapott helyet.³ A következő ciklusban (1897-99) a fejlesztésekre a koronát az új rabbi beiktatása tette fel (1897),

¹ BÜCHLER Sándor: A magyar rabbi hivatása. *Egyenlőség* 1927. március 5. 18.

² GOLDSCHMIED István - SZARKA Lajos: *A keszthelyi hitközségtörténete 1699-2005*. Keszthelyi Izraelita Hitközség, Keszthely, 2005. 43.

³ Keszthelyi Izraelita Hitközség IV. számú jegyzőkönyve. 1897-1907. november (KI. IV.) 1896. december 17-i képviselőtestületi ülés (testületi ülés) jegyzőkönyve (jky).

majd az orgona üzembe helyezése (1898), s az orgonával és kóruossal kísért istentiszteletek bevezetése.⁴

Dr. Büchler Sándor a Nógrád megyei Füleken született 1870-ben, édesapja Büchler Pinkász a móri hitközségnél rabbiskodott. Az elemi iskolát Büchler itt végezte, majd középiskolai tanulmányait a székesfehérvári cisztercitáknál és a tatai piaristáknál folytatta, végül a budapesti Országos Rabbiképző Intézet gimnáziumában fejezte be 1889-ben. Ezután rabbinak tanult, s vele párhuzamosan a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója volt. A bölcsészdoktori oklevelet 1893-ban szerezte meg, s 1895-ben avatták rabbivá.⁵ Rabbigyakorlatot atyja móri hitközségénél szerzett, 1896-tól pedig dr. Kohn Sámuel és dr. Meyer Kayserling felkérésére a budapesti rabbitanácsban működött.⁶

Az évekig üresen álló keszthelyi rabbiszék betöltésére 1897. február végén írtak ki pályázatot, melyet szeptember 1-től lehetett elfoglalni. Csak azok a rabbiképzőn végzett magyar állampolgárok pályázhattak, akik képesek magyar és német nyelven szónokolni. A pályázatban vázolták a rabbi feladatkörét: a szokásos rabbiteendőkön kívül anyakönyvvezetés és hitoktatás (elemi, polgári és gimnázium), fizetését évi 1200 forintban állapították meg a szokásos mellékjövedelmekkel és lakás biztosításával.⁷ A pályázatokat május 1-ig lehetett beküldeni, s összesen 19 fő jelentkezett a történelmi Magyarország számos helyéről (pl. Dunaföldvár, Vágújhely, Szeged, Szigetvár, Budapest, Bécs, Pancsova).⁸ Július 4-ére hívták össze a rabbiválasztó közgyűlést, amelyen nagy többséggel dr. Büchler Sándort választották rabbivá.⁹ A Keszthelyi Hírlap július 11- száma röviden ismertette a fiatal rabbi pályafutását, akinek megválasztását a városra nézve is nagy nyereségnek tartották. Reményteljes várakozással üdvözölték bízva benne, hogy a rabbi előtt széles tér nyílik a polgári erények és a hazafiság erősítésére.¹⁰

Dr. Büchler Sándor augusztus 31-én vasúton érkezett a keszthelyi állomásra, ahol dr. Schwartz Zsigmond ügyvéd üdvözölte. Innen lovaskocsik sorától kísérve a zsinagóga bejáratához hajtottak, ahol a templomudvarban dr. Hoffmann Soma a hitközségi elnök mondott köszöntőt. A hatóságok és intézmények képviselőivel, a közeli hitközségek küldötteivel (Sümeg, Tapolca, Zalaszentgrót), s a helyi polgárokkal zsúfolásig megtöltött imaházban édesapja, Büchler

⁴ KIH. IV. 1899. december 3-i testületi ülés jkv.

⁵ LÁSZLÓ József: Büchler Sándor emléke. A halottak élén. In.: *Emlékfüzet dr. Büchler Sándor főrabbi halálának 50. évfordulójára*. Szerk.: LÁSZLÓ József. Makkabi, Keszthely, 1994. 8-9.

⁶ Keszthelyi Hírlap (KH.) 1897. július 11. 3.

⁷ KIH. IV. 1897. február 28-i testületi ülés jkv.

⁸ KIH. IV. 1897. március 28-i testületi ülés jkv.

⁹ KIH. IV. 1897. július 4-i rabbiválasztó közgyűlés jkv.

¹⁰ KH. 1897. július 11. 3.

Pinkász móri rabbi iktatta be az új rabbit, aki másnaptól (szeptember 1.) foglalta el hivatalát. Az avatás után a rabbi székfoglaló beszéde következett, melyből érdemes néhány gondolatot idézni. Dr. Büchler Sándor működése céljaként a vallási hagyományok erősítését jelölte meg: „Megmutatni hitközségemnek múltunk emelkedett szellemét, hogy ennek árnyékában növelje műveltségét, polgári erényeit, összeegyeztetni a múltat a jelen követeléseivel, hogy a családok ennek értelmében neveljék gyermekeiket, ez lesz egyik szent feladatom.” A másik célként pedig a hazafiság erősítését, a magyar nemzetnek és városa jólétének szolgálatát tűzte maga elé: „Kötelességünk az igaz, őszinte hazafiság, király iránti hűség, törvénytisztelet, de nem az a tüntető, tetszelgő, mely csupán az ajkon pompázik, de nem nyilvánul meg tetteiben. Kötelességünk a város jólétét előmozdítani, melynek polgárai vagyunk, az ő érdeke legyen a mi érdekünk, amint a próféta hirdeti (Jeremiás 29:7).”

A székfoglalót követően az énekkarttól kísérve a Himnusz eléneklésével zárult az ünnepély. Az esti órákban a hitközség tanácstermében bankettet rendeztek, ahol még számos felköszöntő hangzott el.¹¹

1.kép Az izraelita templom

(forrás: Balatoni Múzeum képeslap gyűjteménye)

2.kép Dr. Büchler Sándor főrabbi

(forrás: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár)

Az ambiciózus fiatal rabbi működését siker koronázta, miközben családi állapota is megváltozott. 1898. június 14-én tartotta esküvőjét Glück Arankával - Goldziher Mária lányával (férjhezve Glück Mária, Nathan Glück felesége) - akitől 1899. május 11-én Keszthelyen

¹¹ KH. 1897. szeptember 5. (*Az új rabbi beiktatása.*) 3-4.

Mária nevű lánya született.¹² Büchler anyósa testvére volt a neves tudósak, dr. Goldziher Ignácnak.¹³

A rabbi hatáskörét, feladatait és javadalmazását a hitközség képviselőtestülete által 1899. december 3-án elfogadott rabbiszabályzat tartalmazta. **Feladatai** közé tartozott a hitoktatók ellenőrzése és irányítása (elemi vallásiskola, polgári leányiskola, kereskedő és iparos tanoncok ismétlő iskolája), a hitoktatás (polgári leányiskola III.-IV. osztálya, főgimnázium), az ifjúsági istentiszteletek vezetése. Továbbá templomi prédikációk tartása minden szombaton magyarul (10-15 percig), ünnepnapokon, mázkir alkalmával, a király születésnapján, s alkalmanként az előljáróság kérésére. Feladata volt még az érdekelt felek megkeresésére esketések, temetések, bár micvák tartása. Továbbá egyes adminisztratív teendők ellátása, mint a helyi és a hitközség kerületéhez tartozó anyakönyvvezetés, adatszolgáltatás, a házasulandók kihirdetése, rituális ügyek véleményezése (döntés), valamint az év elején jelentést kellett készítenie a rabbihivatal működéséről.

Járandóságai – rendes és rendkívüli – közé tartozott a fizetése (évi 1200 forint), a rabbilakás (két szobás bebútorozva), az ünnepnapokon járó ajándék, peszah-liszt és egyes alapítványi díjak, valamint a Chevra Kadisa által megállapított illetmény. Ezen kívül a helyi főgimnáziumban végzett hitoktatásért járó díjazás (helyi tanulótól évi 2 forint, vidékitől 4 forint), az anyakönyvi kiadványokért járó illetékek és az esketésekért járó jutalék. Az esküvői szónoklat és a temetési gyászbeszéd díjában az érintett felek állapodtak meg. A rabbi részére eső állami adót a hitközség fizette.¹⁴

Dr. Büchler Sándor főrabbi közmegelegedésre tett eleget a fentiekben vázolt előírásoknak, amiért a képviselőtestület már a próbaév lejárta előtt véglegesítette. Az örömdetes hírről a hitközség elnöke a lakodalmán értesítette az ifjú férjet. 1899 decemberében lejárt a 3 évre megválasztott képviselőtestület mandátuma, s dr. Hoffmann Soma leköszönő elnök - akit a következő ciklusra (1900-1902) is újraválasztottak - részletesen beszámolt a legutóbbi évek eredményeiről. A vallási helyzetet elismerő szavakkal értékelte: „*A rabbi buzgó és önzetlen működése nyomán béke fakadt, a hozzá fűzött remények megvalósultak. Lelkiismeretes működése, igazságos jelleme és lélekemelő szónoklatai által a hívekben a vallás és hitügyek iránti megkérgesedett közöny jege lassanként olvadozni kezdett, igyekezett a zsenge ifjúságot – a jövő reményét – meghódítani és a vallás szent oltárához elvezetni.*”¹⁵ Dr. Büchler Sándor

¹² KIH. IV. 1898. június 12-i testületi ülés jkv. ill. Marosi Máriáról: <https://www.geni.com/people/P%C3%A1l-B%C3%BCchler/6000000032816348135> (utolsó letöltés: 2024. február 10.)

¹³ Egyenlőség, 1921. november 19. (A „Magyar Izsák” Büchler Sándor beszéde.) 12.

¹⁴ KIH. IV. 1899. december 3-i testületi ülés jkv.

¹⁵ KIH. IV. 1899. június 12-i testületi ülés jkv.

szolgálati köre 1910-től a szomszédos Hévízfürdőre is kiterjedt. A dinamikusan fejlődő fürdőhelyen 1910-ben egy szerényebb imaház, 1933-ban pedig tágasabb zsinagóga épült az izraelita fürdővendégek számára.¹⁶ Büchler az első világháború éveiben átmenetileg a marcali hitközségnél is szolgált. Mivel nem volt a marcali kerületnek fő rabbija, a szomszédos nagyobb hitközségek hitszónokai – a kaposvári dr. Herczog Manó, a nagykanizsai dr. Winkler Ernő, s a keszthelyi rabbi - látták el a teendőket.¹⁷ Egyébként 1906-ban Büchler avatta fel a marcali zsinagógát.¹⁸

3.kép A hévízi zsinagóga
(forrás: Szarka Lajos gyűjteménye)

4.kép A hévízi zsinagóga felavatása (1933.VII.2.)
(forrás: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár)

Büchlernek sikerei ellenére több nehézséggel kellett szembe néznie. Ezek egyike volt a vidéki életmódnak köszönhetően a levéltári és egyéb történeti forrásoktól való elzártság. Ezért szeretett volna a fővárosba visszakerülni, s az 1922-ben Venetianer Lajos elhunytja miatt megüresedett újpesti rabbiszéket elnyerni. Büchler sajnálatára, s valószínűleg a magyar zsidó történetírás nagy veszteségére azonban 1926-ban Friedmann Dénest választották újpesti rabbivá.¹⁹

A másik problémát az időnkénti konfliktusok jelentették a hitközség vezetésével, s egyes alkalmazottjaival, melyben a napi problémák mellett – hitéleti kérdések, fejlesztések - az alkotó emberekre jellemző türelmetlenség is szerepet játszhatott.

Büchler 1926-ban peszáchi ünnepi prédikációjában az exodus történetét felelevenítve élesen kifakadt: „jó, hogy ezt (a kivonulást) az Úristen nem a keszthelyiek vezetésére bízta, mert akkor

¹⁶ Hévízről lásd: DR. SZARKA Lajos: *A hévízi zsidóság története*. Hévíz Város Önkormányzata, Hévíz, 2000.

¹⁷ HUSZÁR Mihály: A marcali izraelita hitközség rabbijai 1889 és 1944 között. *Egyháztörténeti Szemle*, 2023/2. 47.

¹⁸ Marcali Hírek, 1906. november 4. 8.

¹⁹ SCHWEITZER Gábor: Rabbi a katedrán. Büchler Sándor magántanári habilitációja 1914-ben. *Történelmi Szemle*, 2002/ 1-2. 136.

szegény őseink ma is ott sínylődnének Egyiptomban. Ez a vezetőség nem tesz egyebet, mint bagatell dolgok felett heteken, sőt hónapokon keresztül ülészik. Ez egy holt vezetőség, amely nem alkot és az udvarban levő járdát és villanylámpát kivéve mindent úgy hagyott, ahogy azt az ősoktól átvette.”²⁰

Büchler főrabbi a konfliktusok ellenére az egység megőrzésére buzdította nyáját, különösen a vészterhes időkben. 1940 áprilisában az új képviselőtestület alakuló ülésén napirend előtt kért szót. Vázolta a zsidóság nehéz helyzetét, s „erős összefogásra, példaadó vallásos életre, soha meg nem tántorodó hithűségre” biztatta a vezetést, Isten áldását kérve munkájukra.²¹

Büchler számára további gondot jelentett a rabbipálya alacsony egzisztenciális színvonala. A szűkös anyagi források a napi megélhetésen túl a fővárosba utazást, s a külföldi tanulmányutak lehetőségét is korlátozták. 1897 januárjában az Egyenlőség hasábjain cikket írt az Árpád-korig visszatekintve a rabbik jövedelméről, s kritikusan állapította meg: „A magyar rabbikról igazán el lehet mondani, hogy történeti alapon áll - szegénységük!”²²

Büchler 1924-ben a IX. (nagykanizsai) községkerületi alelnökként indítványozta a rabbik létminimumának (kezdő törzsfizetés, pótlékok, természetbeni juttatás és egyéb jövedelmek) megállapítását. Erről ezt írta Blau Lajosnak: „Ha a minisztérium helybenhagyja, illetőleg keresztülviteléről gondoskodik, akkor vonzóbb lesz a rabbipálya mint most, amikor kollégáink többnyire éhbért kapnak, plusz cedokógábe és más egyéb mellékélvezet, mint pl. díszhely a temetőben.”²³

A főrabbi 1928-ban 6 hétig tartó angliai tanulmányúton vett részt a kultuszminiszter kiküldetése jóvoltából. A testület a főrabbi által kért szabadságot megszavazta, anyagi támogatást viszont nem ajánlott fel (igaz Büchler nem is kért).²⁴ 1937 novemberében pedig elutasította Büchler pénzbeli kérelmét újabb angliai útjához annak ellenére, hogy néhány héttel korábban díszes külsőségek közepette ünnepelték 40. szolgálati jubileumát.²⁵ Arra is volt azonban példa, hogy a hitközség jó szívvel megnyitotta pénztárcáját. A főrabbi lánya Büchler Mária 1924. december 30-án tartotta esküvőjét, mely alkalomból egy 100 millió koronáról kiállított takarékbetétkönyvet nyújtottak át az ifjú párnak.²⁶ A hitközség nászajándékát egyrészt gyűjtés

²⁰ KIH. 1926. április 14-i előjárósági ülés jkv.

²¹ KIH. 1940. április 25-i testületi ülés jkv.

²² BÜCHLER Sándor: A magyar rabbik jövedelme. *Egyenlőség*, 1897. január 24. 5-6.

²³ BÜCHLER Sándor levele Blau Lajoshoz. Keszthely, 1924. április 1. *Magyar-Zsidó Oklevéltár X.* 37-38.

²⁴ KIH. 1928. október 13-i testületi ülés jkv.

²⁵ KIH. 1937. november 23-i és november 25-i testületi ülés jkv.

²⁶ KIH. 1924. november 29-i testületi ülés jkv.

útján (65 millió korona), másrészt a hitközségi pénztárból kiutalva (35 millió korona) teremtték elő.²⁷

Büchler 1938-ban a Magyar Izrael című lapban több, mint négy évtizedes tapasztalata apján fogalmazta meg a rabbi hivatás szépségét és nehézségeit. A rabbi jellemvonásait nem kodifikálták az évszázadok során, hanem érzésként és szellemként hagyományozták át nemzedékről - nemzedékre. Büchler szerint ennek a rabbini tradíciónak a részei az alábbiak: a színtiszta vallásosság, az erkölcsi fenség, a zsidó közösség ideáljaiért való lelkesedés, a tűrni tudás, a tudomány és a műveltség áhítata, az emberi jogokért és szabadságért való rajongás, a hazához való hűség, a segítőkészség, valamint a szenvedők iránti együttérzés.²⁸

2. A városát szerető hazafi

Dr. Büchler Sándor 1897-ben elmondott székfoglaló beszédéhez hűen igyekezett **lakóhelye** jólétét előmozdítani. Több cikluson keresztül tagja volt a város képviselőtestületének, s számos közeleti feladatot teljesített.

5.kép A keszthelyi főutca

(forrás: Szarka Lajos gyűjteménye)

6.kép A fiatal rabbi

(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

1910-ben képviselőtársai megbízták Sági János Keszthelyről megjelenő könyvének bírálatával, melynek kiadására 1000 koronát szavaztak meg.²⁹ 1911 decemberében a II. számú választókerületben újból képviselővé választották, a körzet 195 szavazójától 189 voksot kapott.³⁰ 1913-ban részt vett abban a küldöttségben, amely a fővárosba látogatott Jankovich

²⁷ KIH. 1924. december 4-i testületi ülés jkv.

²⁸ BÜCHLER Sándor: A rabbi. *Magyar Izrael*, 1938/ 1. 11.

²⁹ KH. 1910. március 6. (*A város ügyei.*) 2.

³⁰ KH. 1911. december 24. 3.

Béla vallás- és közoktatásügyi, valamint gróf Serényi Béla földművelésügyi miniszterhez, hogy az állandó színház és a balatoni kikötő építéséhez államsegélyt szerezzenek. A delegáció tagjai voltak a főrabbin kívül Reischl Imre városbíró, dr. Dunszt Ferenc apátplébános, Berkes Ottó főgimnáziumi igazgató és dr. Lénárd János uradalmi főtitkár.³¹ Büchlert 1918 januárjában egy újabb ciklusra választották képviselővé. Részt vett az 1918. november 2-án Reischl Imre városbíró elnöklete alatt megalakuló Nemzeti Tanácsban, a Tanácsköztársasággal azonban nem tudott azonosulni.³² Az 1920-as években ismét szerepet vállalt 1933 januárjáig, ekkor járt le a 6 évre megválasztott képviselők, köztük Büchler Sándor mandátuma.³³

A főrabbi fontos **közéleti** személyként jó kapcsolatokat ápolt a város vezetőivel. Gratulált a Festetics család örömteli eseményeihez (házasság, születés), s 1911 júniusában hálaimát mondott Festetics II. Tasziló hercegi méltóságra emeléséért, elhunytakor pedig (1933. május) gyászistentiszteleten emlékezett meg a zsidóságot támogató főúrról és elődjéről.³⁴ 1894-ben gróf Festetics (II.) Tasziló a zsinagóga, a rabbilak és a temető telkeit örökre a hitközségnek adományozta, amelyekért korábban évente 21 forint bérleti díjat fizettek.³⁵ 1910-ben adták át a temetői kápolnát (ravatalozót), az ünnepi alkalmon Hofman Arnold hitközségi előljáró mondott köszönetet a telekadományért.³⁶ Büchler barátian viszonyult a csornai premontrei rendhez, az általuk fenntartott főgimnázium igazgatójához, a keresztény egyházak előljáróihoz és mindazokhoz, akik a társadalmi élet résztvevői voltak.

Az állami ünnepekről, a jeles évfordulókról való megemlékezések a város életének színes eseményei voltak, kifejezték a zsidóság sikeres integrációját, s a zsinagógába vitték a város keresztény elitjét. Büchler hálaadó istentiszteletet tartott a király (I. Ferenc József) születés- és névnapján, koronázási évfordulóján, szónokolt az 1848. áprilisi törvények elfogadására emlékezve (1899. április 11.), valamint Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján (1908).³⁷ Erzsébet királyné tragikus haláláról gyászistentisztelettel emlékezett meg a hitközség (1899. szeptember 15.)³⁸ Büchler a nagy háború alatt a gorlicei áttörésért és Lemberg visszafoglalásáért (1915. május) adott hálát.³⁹ A Horthy-korszakban pedig a keresztény

³¹ KH. 1913. május 11. 4.

³² KH. 1918. január 6. 4. ill. 1918. november 3. (*Sorsdöntő események.*) 4. ill. CZEGLÉDY József- SÁGI Károly: Adatok a Tanácsköztársaság keszthelyi történetéhez. In.: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei.* 3. Szerk.: ÉRI István. Veszprém, 1965. 167.

³³ KH. 1933. január 15. 4.

³⁴ KH. 1911. június 25. 4. ill. KH. 1933. május 14. 5.

³⁵ KIH. IV. 1896. december 17-i közgyűlés jkv.

³⁶ KH. 1910. szeptember 18. 3.

³⁷ KIH. IV. 1899. december 3-i testületi ülés jkv. ill. KH. 1908. október 18. (*Deák Ferenc emlékünnepe városunkban.*) 4.

³⁸ KIH. IV. 1899. december 3-i testületi ülés jkv.

³⁹ KH. 1915. május 9. 4. és 1915. június 27. 4.

felekezetekhez hasonlóan többek között a kormányzó fővárosba vonulásának 15. évfordulóján (1934. november 16.), illetve névnapján (1934. december 6.) tartott megemlékezést.⁴⁰ Büchler 1938. október 5-én jom kippuri prédikációjában Ézsaiás prófétát idézte: „*oldd fel a megkötözött bilincseit*”. Ezzel kifejezte örömét a Felvidék leendő felszabadulása felett (1938. november 2. az első bécsi döntés) és áldásért könyörgött a feléledő Nagy-Magyarországra.⁴¹

Büchler főrabbi tevékeny szerepet vállalt a **regionális** zsidó közéletben, képviselte hitközségét a nagykanizsai községkerületbe, amelynek 1924-ben alelnöke volt.⁴² Részt vett a Dunántúli Rabbiegyesület 4. közgyűlésén (Szombathely, 1901), ahol a jelenlévő 33 rabbi határozata lehetővé tette, hogy az ország más tájegységeiről is csatlakozzanak a szervezethez.⁴³ A cél egy országos érdekképviselő létrehozása volt, s a kezdeményezésből született meg az Országos Rabbiegyesület, amely 1907-től kezdte meg működését.⁴⁴

Büchler 1908-ban gyűjtést kezdeményezett a rabbik üdülőtelepének létesítésére, a terv azonban nem valósult meg.⁴⁵ Sikereőbb vállalkozás volt az Országos Izraelita Tanítóegyesület üdülőházának létrehozása. Az ország első ilyen jellegű intézményét 1911. július 2-án avatták fel Keszthelyen az Erzsébet királyné útja 5. szám alatt, az egyesület által megvásárolt és átalakított Grünhut-féle villaépületben.⁴⁶ A pihenést szolgálta az intézményben berendezett könyvtár, melyhez a „*szellemi táplálékot*” a főrabbi adományokból gyűjtötte össze. Bánóczi Józseftől az IMIT (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat) kiadványait kérte, hiszen „*a zsidó tanító könyv nélkül elképzelhetetlen.*”⁴⁷

⁴⁰ KH. 1934. november 18. 3. és 1934. december 9. 5.

⁴¹ KH. 1938. október 9. (*Templomi megemlékezés a Felvidék felszabadulásáról.*) 5.

⁴² BÜCHLER Sándor levele Blau Lajoshoz. Keszthely, 1924. április 1. *Magyar-Zsidó Oklevéltár X.* 37.

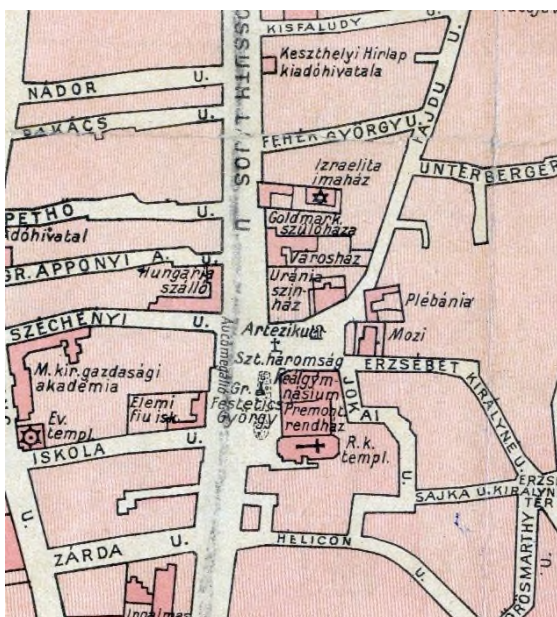
⁴³ Egyenlőség, 1901. augusztus 18. (*A dunántúli rabbiegyesület 4. közgyűlése.*) 7.

⁴⁴ Schweitzer Gábor: A győri rabbiértekezlettől az országos rabbiegyesületig. Szombat Online 2019. április 11. <https://www.szombat.org/tortenelem/a-gyori-rabbiertekezlettol-az-orszagos-rabbiegyesuletig> (utolsó letöltés: 2024. június 10.)

⁴⁵ BÜCHLER Sándor: Rabbik üdülőtelepe. *Magyar Izrael.* 1908/I. 89-91. ill. BÜCHLER Sándor levele Bacher Vilmoshoz. Keszthely, 1909. január 3. *Zsidó-Magyar Oklevéltár X.* 23.

⁴⁶ KH. 1911. július 9. (*Tanítói Üdülőház Keszthelyen.*) 2.

⁴⁷ BÜCHLER Sándor levele Bánóczi Józsefhez. Keszthely, 1911. április 9. In: *Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához. A magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája.* Szerk.: FROJMOVICS Kinga-SCHWEITZER Gábor. Magyar Zsidó Levéltár, Budapest, 1997. 96-97.

7.kép A keszthelyi belváros (1925-38)

(forrás: Balatoni Múzeum képeslap gyűjteménye)

8.kép A városát szerető főrabbi

(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

Büchlert 1913. július 3-án az Országos Izraelita Tanítóegyesület közgyűlése dísztagjává választotta, s az erről szóló díszoklevelet július 17-én Csukási Fülöp elnök nyújtotta át a keszthelyi hitközség tanácstermében.⁴⁸ A tanítóegyesület üdülőháza az első világháború alatt hadikórházzá alakult át, melyet 1915. július 12-én felkeresett Hamilton Mária hercegasszony (Festetics II. Tasziló hitvese), hogy szeretetadományt nyújtson át az ápoltaknak. A főúri vendéget a kórház nevében dr. Illés Ignác törzsorvos és dr. Simon Sándor orvos fogadták, a tanítóegyesület részéről pedig Csukási alelnök és dr. Büchler Sándor, az üdülőház felügyelője voltak jelen. A hercegasszonynak a főrabbi serdülő lánya, a 16 esztendőös Büchler Mariska kedveskedett virágcsokorral.⁴⁹

A keszthelyi főrabbi vidéki elszigeteltsége ellenére sok szállal kötődött **a fővároshoz**. Tagja volt az Országos Rabbiképző Intézet vezérőlbizottságának, s többször látott el hivatalos feladatot.⁵⁰ Az 1927. február 28-i rabbiavatáson „*A magyar rabbi hivatása*” című beszédében buzdította útnak induló pályatársait.⁵¹ 1935 márciusában elnöke volt a vizsgabizottságnak, s április 1-jén 9 képesített rabbit avatott fel a rabbiszeminárium templomában.⁵²

⁴⁸ KH. 1913. július 27. (*Az izraelita tanítók üdülőházának ünnepe.*) 3.

⁴⁹ KH 1915. július 18. (*Főúri vendég az Erzsébet-úti hadikórházban.*) 4.

⁵⁰ Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Zsidó Lexikon Kiadása, Bp., 1929. 144.

⁵¹ BÜCHLER Sándor: A magyar rabbi hivatása. *Egyenlőség*, 1927. március 5. 18.

⁵² KH. 1935. március 31. (*Dr. Büchler Sándor 9 új rabbit avat fel.*) 5.

1935. október 13- án a budapesti Zeneakadémián alakult meg az Országos Goldmark Társaság, amely az 1915-ben elhunyt világhírű zeneszerző - a keszthelyi születésű Goldmark Károly - emlékének megőrzését tűzte ki célul. A társaság társelnökévé dr. Klempa Károly premontrei tanárt (Goldmark-kutatót) választották, a tiszteletbeli tagok közé pedig Keszthelyről Malatinszky Ferenc felsőházi tagot, Reischl Imre városbíró és dr. Büchler Sándor főrabbit.⁵³ Büchler maga is kutatta a Goldmark család történetét, s ezzel kapcsolatban több tanulmánya jelent meg tudományos folyóiratokban (Múlt és Jövő, Magyar Zsidó Szemle, Egyenlőség) és újságokban (Keszthelyi Hírlap).⁵⁴

Büchler Keszthelyen megemlékezett a zeneszerző életének jeles évfordulóiról, tartotta Goldmarkkal a kapcsolatot, elhunytá után ápolta emlékét. 1900 májusában Goldmark Károly 70. születésnapját ünnepelték, tíz év múlva 1910 márciusában pedig keszthelyi küldöttség járt Bécsben a mesternél, hogy meghívják szülővárosába a 80. jubileum megünneplésére.⁵⁵ A delegációban Büchler is jelen volt. 1910. május 21-én az agg zeneköltő jelenlétében avatták fel szülőházán emléktábláját, este pedig díszhangversenyt rendeztek műveiből.⁵⁶ 1930-ban nagyszabású rendezvénysorozattal adóztak születése 100. évfordulójának, melynek szervezésből a főrabbi is kivette részét.⁵⁷

Dr. Büchler Sándor templomi prédikációiban a **magyar haza** szolgálatának fontosságát hangsúlyozta. A keszthelyi hitközség tanácsstermében márványtáblán örökítették meg báró Eötvös József, Deák Ferenc és Kossuth Lajos emlékét, akik sokat tettek a zsidóság politikai és vallási egyenjogúsításáért.⁵⁸ A Tanácsköztársaság bukása után Büchlernek igazolnia kellett magát a budapesti tudományegyetemen, melynek 1914-től magántanára volt. 1920-ban a vallás- és közoktatási miniszter rendeletére a hitközség előljárósága jelentést tett a proletárdiktatúra alatti ténykedéséről. Erdős József elnök az alábbiakat jelentette Büchlerről: „*Már a Károlyi-kormánynak megtagadta a köztársasági hűségeskü letevését. A Szent Vincéről elnevezett, a keszthelyi közkórházban ápolónői minőségben alkalmazott apácák érdekében a Tanácsköztársaság fennállásának elején közbenjárt, hogy azok állásukból el ne mozdíttassanak. 1919. május 30-án áldozócsütörtökön katolikus nők felkérésére népes deputációt vezetett a járási direktórium elé kérvén, hogy a Szent Vincéről nevezett keszthelyi*

⁵³ KH. 1935. október 20. (Megalakult a Goldmark Társaság.) 3.

⁵⁴ BÜCHLER publikációk: Goldmark Károly atyja. *Múlt és Jövő*, 1912/II. 323-324., A keszthelyi zsidó kántor fia. *Egyenlőség*, 1925. december 12. 4., Szimche Ruben fia. *Egyenlőség*, 1928. július 28. 4., Goldmark Károly atyja. *Egyenlőség*, 1934. február 24. 12., Goldmark Károlyról és apjáról. *Magyar Zsidó Szemle*, (MZSSZ) 1939. 33-36., Goldmark Károly apjáról. KH. 1937. december 25. 2.

⁵⁵ KH. 1910. március 27. (A keszthelyi küldöttség Goldmarknál.) 2.

⁵⁶ KH. 1910. május 21. (Goldmark-szám.) 7.

⁵⁷ GOLDSCHMIED-SZARKA, 2005. 97-99.

⁵⁸ KIH. IV. 1899. december 3-i testületi ülés jkv.

zárda oktató apácái működésüket, melytől eltiltattak, tovább folytathassák és rendi ruháikat megtarthassák. Ezen cselekedet következménye az volt, hogy aznap délután egy politikai megbízott, két szuronyos vöröskatona kíséretében a lakásán nyomozást végzett. Megfenyegették és másnapra a Forradalmi Törvényszék elé állították, amely lázítás címén emelt ellene vádat. A letartóztatástól és a Nagykanizsára való elhurcoltatástól a helybeli katolikusok tömege védte meg. Június 1-jén a Keszthelyen megjelent Testvériség című kommunista lap vezércikkében, mint promoncírozott (bizonyított) ellenforradalmárt támadta és gyalázta. A Tanácsköztársaság egész ideje alatt híveit a szószékről nyíltan és minden lelkipásztori tevékenységével arra bátorította, hogy a rendszertől tartsák magukat távol, és ne veszítsék el a reményüket, hogy a Tanácsköztársaság uralma hamarosan megdől.”⁵⁹

Az izraelita templom előcsarnokában 1922. augusztus 6-án avatták fel az első világháborúban elesett hősök emléktábláját. Dr. Büchler Sándor „Emlékezzél, meg ne feledkezzél!” című beszédével adózott a 36 keszthelyi hősi halott emlékének, akik a Szentírás és a haza parancsát teljesítve áldozták életüket: „Szeresd az Örökkévalót, Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel, minden erőddel -, ami bölcseink tanítása szerint az önfeláldozást jelenti és ahogy Istent, azonképpen szeressük a haza szent eszményét. Hozzá húzódjunk, mikor boldog, felé vonzódjunk, ha szerencsétlen, jó és balsorsában egyaránt szolgáljuk teljes odaadással, szakadatlanul, örömet, hogy tekintélyes, jólétben bővülködő, erkölcsökben izmos, szellemiekben fölényes legyen.”⁶⁰

Dr. Vázsonyi Vilmos egykori igazságügyi miniszter (1917-18), a Nemzeti Demokrata Polgári Párt elnöke elhunyt alkalmából 1926. június 11-én Büchler emlékbeszédet mondott a keszthelyi zsinagógában. Büchler szerint Vázsonyi felemelkedését kizárólag zsenialitásának köszönhetette, nem hasonlított a kéményseprőhöz - aki minél magasabbra hág fel, annál feketébb lesz -, hanem megmaradt mocsoktalan kezű, szeplőtelen jellemű, be nem árnyékolt lelkű embernek. Egyetlen folt volt rajta, a származása miatti sárga folt, amelyért támadták ellenfelei.” Büchler saját korára gondolva keserűen állapította meg: „A zsidó fiú (a fiatal Vázsonyi) szereplése ígéret volt nekünk, hogy nem délibáb, hanem valóság Jób igéje: egyedül a szellem, ami értéket ad az embernek.”⁶¹ A keszthelyi hitközég képviselőtestülete több határozatot hozott Vázsonyi emlékének ápolására. Arcképét elhelyezik a tanácsteremben, halálózása évfordulóján

⁵⁹ KIH. V. számú jegyzőkönyve. (1907. december 1. - 1922.) 1920. október 25-i és október 31-i elöljárósági ülés jkv.

⁶⁰ KIH. V. 1922. augusztus 18-i testületi ülés jkv. (Főtisztelendő Dr. Büchler Sándor főrabbi úr ünnepi beszéde 1922. augusztus 18-án a „Hősök emléktáblája” felavatása alkalmából.)

⁶¹ KIH. 1924. június 7-i testületi ülés jkv. ill. Dr. Büchler Sándor főrabbi emlékbeszéde Vázsonyi Vilmosról az 1926. június 11-i gyászistentiszteleten.

mécsest gyűjtanak és kaddist mondanak. Továbbá egy alapítványt hoznak létre, mellyel a numerus clausus miatt a hazai egyetemekről kizárt, s emiatt külföldön tanuló szegény sorsú zsidó ifjak tanulását támogatják.⁶²

Büchler főrabbi több évtizedes szolgálata során - helyi, valamint országos viszonylatban - rendkívül nagy tekintélyt vívott ki magának, s egyaránt elnyerte a keresztény és zsidó társadalom megbecsülését. 1922-ben ünnepelte papi szolgálatának **25. évfordulóját**, amelyről a helyi lap és a fővárosi felekezeti sajtó egyaránt megemlékezett. Az Egyenlőség szeptember 9-i száma szerint a keszthelyiek „*rajongásig szerették kiváló papjukat*”.⁶³

9.kép Pillantás a főtérről a Kossuth Lajos utcára
(forrás: Szarka Lajos gyűjteménye)

10.kép A főrabbi a város megbecsült polgára
(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

Büchler szolgálatának negyedszázados jubileuma 1922 szeptember 1-jére esett, amelyről hitközségében az őszi ünnepek után október 15-én, a Tóra örömnepének napján emlékeztek meg.

Büchlert 25 éve dr. Schwartz Zsigmond fogadta a keszthelyi vasútállomáson, s negyed század múltával ő méltatta a rabbi pályafutását. Beszédében áttekintette, hogyan váltak valóra a hitközség és rabbija által a két és fél évtizede megfogalmazott célkitűzések. A zsidó közösség szempontjából Büchler az egyik legfényesebb pályát futotta be, hiszen érkezésekor rendezetlen és zilált volt a hitközség élete. A fiatal rabbi hitoktatásával az ifjúságot, egyházi szónoklataival és alkalmi beszédeivel (esküvőn, temetésen) pedig a felnőtteket nyerte meg magának, s szolgálatával megerősítette a hívekben az összetartozás érzését. Az istentiszteletek ünnepélyességét nagyban emelték az általa szerkesztett magyar szövegű imák. Schwartz

⁶² KIH. 1926. június 7-i testületi ülés jkv.

⁶³ Egyenlőség, 1922. szeptember 16. (*A zsidó pap, aki életét kockáztatta az apácákért.*) 5.

Zsigmond azonban bemutatta az érem másik oldalát is, melyen a szellemi sikerekkel szemben az anyagi megbecsülést vizsgálta. Ezen a területen viszont szomorú képet rajzolt a hallgatóság elé. A főrabbit 25 évi szolgálat után is anyagi nehézségek gyötörték, s gondokkal küszködött maga és a családja fenntartását illetően. A világi gazdagság helyett csak Isten zászlója maradt kezében, amelyet azonban szegényen is magasan lobogtatott. A földi bőség kapuja nem nyílt meg számára, viszont mindig nyitva állt előtte az ég kapuja, melyen keresztül közelebb vitte híveit Istenhez.⁶⁴

Dr. Büchler Sándor 60. születésnapjához (szeptember 24.) közeli időpontban - 1930. szeptember 22-én - avatták fel a jelentős renováláson átesett izraelita templomot. A zsinagóga külsejét és belsejét felújították, a női karzatot tartó faoszlopokat vasoszlopokra cserélték ki, megnövelték az ülések számát. Mór stílusban kifestették a belső falakat és mennyezetet, melyhez a zsidó vallási motívumokat a főrabbi tervezte.⁶⁵ A felújítást a keszthelyi képviselőtestület 10. 000 pengővel támogatta.⁶⁶

Tíz évvel később, 1937-ben a főrabbi szolgálatának újabb évfordulóját ünnepelték. Ebből az alkalomból a Keszthelyi Hírlap 1937. aug. 29-i száma „*Dr. Büchler Sándor 40 éve rabbija a keszthelyi Izraelita Hitközségnek*” címmel terjedelmes cikket jelentetett meg, amelyben bemutatta a jubiláns pályafutását. A jubileumi rendezvényre az őszi nagyünnepek után, október 17-én vasárnap délután három órakor került sor a zsúfolásig megtelt zsinagógában. Az ünnepség a Magyar Hiszekegy elénklésével kezdődött, melyet az énekkar adott elő orgonakísérettel. Majd dr. Lukács Mihály hitközségi elnök üdvözölte a jelenlévőket, dr. Menczer Imre hitközségi előljáró pedig a jubiláns pályafutását méltatta. Menczer szerint a zsidó pap hite négy évtizeden keresztül hibátlanul állta ki a próbákat, miközben nemcsak emberként, hanem tudósként is nagy elismerést szerzett magának. Az Országos Izraelita Iroda nevében dr. Dési Géza tartott beszédet, melyben Büchler példájával a magyar zsidóság hazaszeretetét hangsúlyozta. A jubiláló főrabbit méltatta továbbá a községkerület elnöke, a városbíró, Weisz Ignác a Szentegylet elnöke és Böhm Mórné, az Izraelita Nőegylet vezetője.

Büchler megköszönte a gratulációkat, s válaszbeszédében a rabbi hivatását fejtegette a romlásnak induló erkölcsi-szellemi viszonyok között. Ezt az egymás megbecsülésére való nevelésben, az örökkévaló értékek felmutatásában látta: „*A rabbi feladata az, hogy ne csupán a templomba vigye az embereket, hanem a templomot (Isten ígését) is bevigye az emberekbe*”. Büchler beszédéből a szomorúság hangjai is kicsendültek: „*Milyen jövőt kívánjak*

⁶⁴ KIH. V. 1922. október 15-i díszközgyűlés jkv. Dr. Shwartz Zsigmond ünnepi beszéde.

⁶⁵ KIH. 1930. szeptember 22-i templomavató díszülés jkv.

⁶⁶ KIH. 1929. január 13-i rendkívüli közgyűlés jkv.

magamnak?” - tette fel hallgatóságnak kérdést. Melyre megadta a választ: „*Olyat, hogy a múltat is láthassam megelevenedve, Magyarországot olyannak, mint amikor pályámon megindultam, nagyinak, virulónak, panasztalan jólétet élvezőnek, Keszthelyt olyan fejlődő városnak, a Balaton metropolisának, amilyen régen is volt, ahol meg nem bolygatható összhang uralkodik. Ez a múlt legyen kísérője a rám várakozó jövőnek*”. Büchler végezetül az „Ároni áldás” szavaival bocsátotta el a közönséget.⁶⁷

3. A magyar zsidóság történetírója

Dr. Büchler Sándor a tudomány szeretetét a szülői házból vitte magával. Édesapja Büchler Pinkász (1840-1917) a móri hitközség jőnevű rabbija volt. A jeles talmudtudós rabbi édesapának a király (I. Ferenc József) sok évi buzgó és eredményes munkásságának elismeréséül 1912-ben az arany érdemkeresztet adományozta.⁶⁸ Büchler már otthon kedvet kapott a kutatáshoz, amikor feldolgozta a Rosenthal-család történetét, melyről 1890-ben a bécsi Österreichischen Wochenschrift című lapban publikált.⁶⁹

A rabbiképzőn Kaufmann Dávid hatása alá került, tőle sajátította el a forráskutatás és forráskritika módszereit. 1899-ben Kaufmann temetésén dr. Büchler Sándor mondta a tanítványok nevében búcsúztatót. Egykori professzorára – aki homiletikát (egyházi retorikát) is tanított - így emlékezett: „*Az a tehetség, mely kitüntette Dávid királyt, bőven megvolt benned is: művész voltál, hogy mint kell a szent írás szépségével és tartalmával a szív húrjain játszani.*”⁷⁰ Nagy hatással volt rá az intézet másik professzora Blau Lajos, akitől a pályakezdő rabbik feladatul kapták, hogy a gyakorlati lelkészkedés mellett írják meg hitközségük történetét.⁷¹ Büchler teológiai tanulmányai mellett a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának hallgatója volt, ahol bölcsészdoktori disszertációját 1893-ban védte meg a „*Zsidó letelepedések Európában a XVI. és XVII. században*” címmel.⁷² Két évig jogot is

⁶⁷ GOLDSCHMIED-SZARKA, 2005. 111-112. A Magyar Hiszekegy szövege: „*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában. Hiszek egy isteni örök igazságban! Hiszek Magyarország feltámadásában!*” Eléneklésével, vagy elszavalásával a zsidók magyar hazafiságukat és a revíziós célok támogatását fejezték ki. Büchler a keszthelyi első világháborús zsidó hősi halottak emléktáblájának felavatásakor (1922. augusztus 6.) ezzel zárta beszédét.

⁶⁸ KH. 1912. április 14. 4.

⁶⁹ SCHEIBER Sándor: Büchler Sándor történetírói munkásságához. *Magyar-Zsidó Oklevéltár X.* 7-8.

⁷⁰ Egyenlőség, 1899. július 30. (*A tanítványok nevében.*) 4-5.

⁷¹ FROJIMOVICS Kinga - SCHWEITZER Gábor: „Szatócsmunkát nem adok a magyar zsidóknak.” (Bevezető.) In.: *Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához. A magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája.* Szerk.: FROJIMOVICS Kinga - SCHWEITZER Gábor. Magyar Zsidó Levéltári Füzetek 1997/2., Magyar Zsidó Levéltár, Bp., 1997. 3.

⁷² SCHWEITZER Gábor: Rabbi a katedrán. Büchler Sándor magántanári habilitációja 1914-ben. *Történelmi Szemle*, 2002/1-2. 136.

hallgatott, majd külföldi könyvtárakban és archívumokban kutatott, s 1894-ben a velencei Dózse-palota levéltárában. Büchler 1895-ben szerezte meg rabbidiplomáját, ezt követően 1896-ban Bécsben és nyugat-magyarországi városok levéltáraiban folytatta kutatásait.⁷³ 1897-ben választották meg Keszthelyen rabbivá, melyet 47 éven keresztül haláláig ellátott. Büchler Sándor legjelentősebb munkája 1901-ben jelent meg „*A zsidók története Budapesten a legrégibb időktől 1867-ig*” címmel, mellyel elnyerte az IMIT (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat) pályázatán kiírt 2000 koronás Tenczer Pál díjat.⁷⁴ Valószínűleg ez a munka kelthette fel egykori professzora Kohn Sámuel figyelmét, akiben felmerült a gondolat, hogy együtt írják meg Kohn 1884-ben megjelent művének - „*A zsidók története Magyarországon. I. kötet. A legrégibb időktől a mohácsi vészig*” - a második kötetét. Erre azonban nem került sor, s a tervezett második kötetet sem együtt, sem külön-külön nem írták meg. Kohn 1920-ban bekövetkezett halála után Büchler többször is bejelentette a folytatást, amely azonban nem látott napvilágot. 1914-ben a magántanári habilitációjakor benyújtott életrajzában utalt rá, hogy szándékában áll két kötetben megírni a magyar zsidók teljes történetét. 1941-ben Beke Ödönt arról tudósította, hogy - Szekfű Gyula művének ellensúlyozására („*Három nemzedék és ami utána következik*”. 1934.) - a „*Három zsidó nemzedék*” című munkáján dolgozik, amelyben a magyar zsidóság történetét írja meg az 1839/40-es országgyűléstől a jelenkorig. Nem tudjuk, hogy elkészült-e a munka, mivel Büchler irathagyatéka kézírataival együtt a holokauszt során megsemmisült.⁷⁵

A nagy lendülettel indult történészi munkásság azonban az 1901-es budapesti monográfia után átmenetileg megtorpant.⁷⁶ Büchler történeti munkásságának kiteljesedéséhez kedvezőbb lett volna a fővárosi környezet. Ennek lehetősége először 1904-ben csillant meg, amikor dr. Kohn Sámuel - a Dohány utcai zsinagóga főrabbi - tudakozódott, hogy vállalná-e nála a pészachi (húsvéti) próbaszónoklatot. Venetianer Lajos újpesti rabbi 1922-ben bekövetkezett halála után a megüresedett rabbiszéket Büchler szeretne volna elfoglalni, ám 1926-ban a fiatal Friedmann Dénest választották rabbivá.

Kohn munkájának a folytatása, a nagy magyar zsidó monográfia nem készült el, vagy legalább is nem került elő. Ugyanakkor Büchler az első világháború vége felé egy sokat ígérő tanulmánysorozatot indított el - „*A zsidók története Magyarországon. A mohácsi véstől a*

⁷³ KH. 1937. augusztus 29. 2.

⁷⁴ SCHWEITZER, 2002. 138. ill. Egyenlőség, 1901. május 5. (Dr. S.B.: *A zsidók története Budapesten.*) 6-7.

⁷⁵ FROJIMOVICS – SCHWEITZER, 1997.11. A magyar zsidóság történetének átfogó, monografikus feldolgozására 1945 előtt csak ketten vállalkoztak, Kohn Sámuel és Venetianer Lajos. (DR. KOHN Sámuel: *A zsidók története Magyarországon. I.* Athenaeum, Bp., 1884. és DR. VENETIANER Lajos: *A magyar zsidóság története. A honfoglalástól a világháború kitöréséig.* Fővárosi Nyomda Rt., Bp, 1922.)

⁷⁶ SCHEIBER, 1967. 7.

szabadságharcig” címmel - az Egyenlőség című felekezeti lap hasábjain. 1917 decembere és 1919 márciusa között 25 epizód jelent meg folytatásokban, azonban a sorozat a 17-18. század fordulójához érve 1699-nél félbemaradt, s azt Büchler az 1920-as években sem írta tovább.⁷⁷

Büchler történetírói termékenységét mutatja, hogy az 1890-1913 közötti időszakban több, mint száz különböző műfajú és terjedelmű publikációja látott napvilágot.

Büchler magántanári habilitációs eljárása 1914 februárjában indul meg a budapesti bölcsészkaron tanító Goldziher Ignác támogatásával.⁷⁸ Büchler 1914. június 10-én tartotta meg próbaelőadását, s ezt követően szeptemberben - a minisztériumi jóváhagyás után - kapta meg a habilitált egyetemi magántanár címet „*A zsidók története Magyarországon a XVIII. századig*” témakörben.⁷⁹ Ezzel lehetővé vált számára, hogy a bölcsészkaron taníthasson, s teljes jogú résztvevőként bekapcsolódhasson a magyar tudományos életbe.

Büchler szerette volna elnyerni a rendkívüli tanári címet, amely további előrehaladást jelentett volna számára az egyetemi tanári skálán: 1. nyilvános rendes tanárok 2. nyilvános rendkívüli tanárok 3. magántanárok.⁸⁰ Ezt azonban már nem tudta megvalósítani, vélhetően az erősödő antiszemitizmus miatt.

Büchler az első világháborút követően - a zsidóság társadalmi státuszát és hazafiságát megkérdőjelező körülmények ellenére - lankadatlanul folytatta történetírói munkásságát egészen a holokausztig. Közel fél évszázados pályafutása alatt több mint 200 publikációja jelent meg hazai, valamint külföldi sajtótermékekben. A magyaron kívül német, angol és héber nyelven is írt. Hosszabb és rövidebb tanulmányai, forrásközlései láttak napvilágot többek között a Magyar Zsidó Szemlében, az Egyenlőségben, a Múlt és Jövőben, az Országos Egyetértésben, az Izraelita Tanügyi Értesítőben, az IMIT évkönyveiben, az Österreichische Wochenschriftben, az Ost und Westben, a Hamagidban és a Heosiffban.⁸¹ Munkatársa volt a Jewish Encyclopediának (London-New York), melybe 1902-1906 között számos szócikket írt egyes hitközségekről és személyekről: Buda, Budapest (1902), Eisenstadt, Fiume (1903), Hungary (1904), Bazin, Rosenthal Salamon, Schulhof Izsák (1905), Weiss Markus, Bécsújhely (1906).

⁸² A Berlinben 1929-ben megjelenő Encyclopaedia Judaica 3. kötetében a magyarországi levéltárakról írt.⁸³

⁷⁷ SCHWEITZER, 2002. 136-137.

⁷⁸ SCHWEITZER, 2002. 138.

⁷⁹ SCHWEITZER, 2002. 141.

⁸⁰ A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja fennállásának 305. tanévében az 1939-1940. tanévre. (Lezáratott 1940. augusztus 31-én.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1940. 77. Az almanach szerint Büchler 1914. július 21-én nyert magántanári képesítést.

⁸¹ Zsidó Lexikon. 1929. 144.

⁸² Magyar-Zsidó Oklevéltár X., 1967. (Büchler Sándor irodalmi munkássága.) 11-12.

⁸³ U. o. 16.

Büchler szívesen tartott előadásokat a fővárosban a magyar zsidó történelem témaköréből, eleget téve a különböző szervezetek meghívásainak (pl. IMIT, Magyar Történelmi Társulat, Országos Izraelita Tanítóegyesület, Zsidó Magyar Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége). Büchler 1921 novemberében a világhírű Goldziher Ignác iszlámkutatótól búcsúzott Budapesten a család nevében. Gyászbeszédében „*magyar Izsáknak*” nevezte rokonát, mely névvel Goldziher még a kairói El-Ashar mecset főiskolájának növendékeként illették.⁸⁴ A keszthelyi hitközség képviselőtestülete Goldziher emlékre egy 2400 korona összegű alapítványt létesített. Az összeg évi kamatát az ifjúsági Talmud-Tóra Egylet azon tagjának szánták, aki az adott évben a legsikerültebb zsidó tárgyú dolgozatot készíti el. Goldziher halála a hitközségi jegyzőkönyv tanúsága szerint mélyen megrázta Büchlert és családját, mivel a főrabbi feleségének Goldziher volt a nevelőapja.⁸⁵

Büchler szűkös anyagi lehetőségeihez mérten külföldi kutatásokkal bővítette ismereteit. 1907-ben Blau Lajosnak írta: „*12 napon át Bécsben voltam és az archívumokat bújtam, hála Istennek igen nagy eredménnyel.*”⁸⁶ 1934 januárjában a Keszthelyi Hírlap arról számolt be, hogy a főrabbi levéltári kutatások céljából február 1-jén Bécsbe utazik.⁸⁷ Büchlert 1928-ban gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter állami ösztöndíjjal tanulmányútra küldte a londoni British Múzeumba és az oxfordi Bodleian könyvtárba, 1929-ben pedig szintén az ő megbízásából részt vett a barcelonai történelmi kongresszuson. Büchler 1930-ban Lengyelországba utazott, hogy Goldmark Károly családjára vonatkozó adatokat gyűjtsön.⁸⁸ 1936 április-májusában pedig a Szentföldön és Egyiptomban tett utazást dr. Hajdu Miklós jogász- újságíróval, a fővárosi zsidó közélet ismert személyiségével együtt.⁸⁹ A palesztinai utazás költségét március 11-ig Büchlernek előzetesen letétbe kellett helyeznie. Ezért március 5-én azzal a kérelemmel fordult hitközsége képviselőtestületéhez, hogy a március-április-május havi fizetését egy összegben előlegezzék meg számára. A pénztár azonban üres volt, s Rosenberg Béla képviselő - az alapítványi bizottság elnöke - kölcsönzött 1000 pengőt a pénztár (vagyis Büchler) számára azzal a feltétellel, hogy az összeg visszafizetésére a hitközség garanciát vállal.⁹⁰

A tanulmányút programját közvetlenül az utazás előtt, 1936. április 12-én a Keszthelyi Hírlap az alábbiak szerint ismertette: Büchler a húsvét utáni héten, április 16-án hajóval indul útnak

⁸⁴ Egyenlőség, 1921. november 19. (A „Magyar Izsák”) 12.

⁸⁵ KIH. V. 1921. november 27-i közgyűlés jkv.

⁸⁶ BÜCHLER Sándor levele Blau Lajoshoz. Keszthely, 1907. január 4. Magyar-Zsidó Oklevéltár. X. 33.

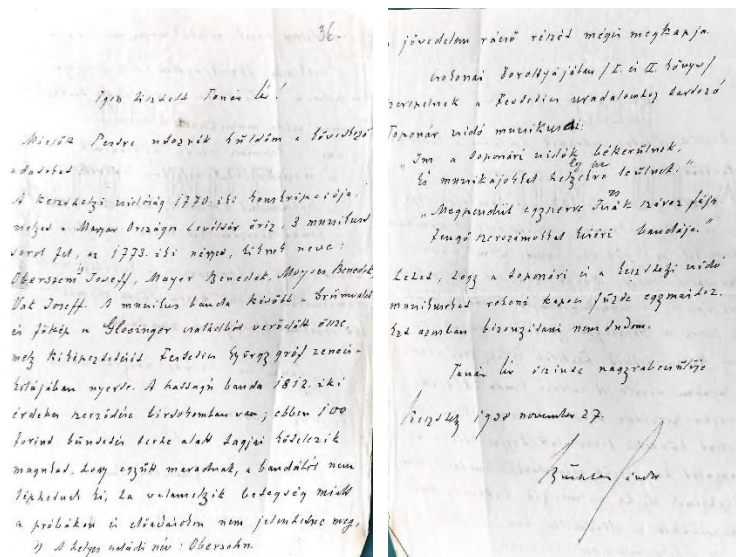
⁸⁷ KH. 1934. január 28. 4.

⁸⁸ KH. 1937. augusztus 29. (Dr. Büchler Sándor 40 éve rabbija a keszthelyi Izraelita Hitközségnek.) 2.

⁸⁹ DR. HAJDU Miklós: Szeniczei Savuót. A Hönig-Hönig- és Back-család történetéből. Dr. Büchler Sándor egyetemi m. tanár adatai. Múlt és Jövő Kiadása, Bp., 1939. 95.

⁹⁰ KIH. 1936. március 5-i testületi ülés jkv.

Dr. Büchler Sándor levelezéseinek egykori tanáraival, történész kollégáival csupán töredéke maradt fenn. Ezekben megcsillan színes egyénisége, magyar zsidó identitása, ironikus humora. 1901-ben Blau Lajosnak a balatonboglári izraelita templom - általa végzett - felavatásáról számolt be, melyen „igen sok gentry és keresztény hivatalnok, paraszt” is rész vett a zsidó hívek mellett. Az ünnepséget követő banketten „ez urak szintén részt vettek, felköszöntöket tartottak a zsidóságra, snóderoztak (adományoztak) zsidó célokra, egy pedig közülük belépett a Chevra-Kadisa tagjai közé.” Majd így summázta véleményét: „Ilyen csak Magyarországon fordulhat elő, sehol másutt a világon. Nálunk minden cionistát fel kellene nyársalni. Minek megbontani összetartó békességünket a keresztényekkel?”⁹⁴

(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

⁹⁴ BÜCHLER Sándor levele Blau Lajoshoz. Keszthely, 1901. február 27. *Magyar-Zsidó Oklevéltár*. X. 26.

Büchler egyik jeles képviselője volt az asszimiláció stratégiáját követő - nagyjából városi - neológ zsidóságnak, amely ellenségesen állt szembe a magyar-zsidó identitástól elhajló irányzatokkal. Vagyis az ortodoxiával, a munkásmozgalommal, a szocialistákhoz csatlakozó forradalmár zsidókkal és a cionistákkal.⁹⁵ A haza szolgálata miatt utasította vissza 1912-ben Büchler a stockholmi hitközség felkérését, amely rabbijává választotta.⁹⁶ Az ő fellépése eredményezte, hogy a Hévizi Izraelita Imaegyesület az ortodox stílusú templom felavatását (1933. július 2.) követően neológ alapszabályt fogadott el.⁹⁷

Büchler azonban gazdag munkássága ellenére adós maradt a nagy mű, a mohács utáni történelem megírásával. A neves pályatárs, dr. Bernstein Béla a keszthelyi főrabbit 70. születésnapja alkalmából (1870. szeptember 24.) a Magyar Zsidó Szemle hasábjain köszöntötte. Büchler 1901-es budapesti monográfiája azt a jogos reményt keltette a történészek körében, hogy személyében méltó utód támadt Kohn Sámuel zsidó története I. kötetének folytatásához. Bernstein úgy értesült, hogy Büchler dolgozik a II. kötet megjelentetésén, hiszen elhivatottságát bizonyította eddigi munkásságával, s a történelmi források szakavatott feldolgozásával. Végezetül Bernstein kifejezte jókívánságait: „Amikor (Büchler) születése 70. évfordulóján örömmel tekintünk vissza érdemes munkásságára, azt kívánjuk, adja ő nekünk születésnap ajándék gyanánt tehetsége érett gyümölcsét, a fent említett történeti munkát. Végezze el mindazt, amit tőle remélhetünk...”⁹⁸

Dr. Scheiber Sándor a neves tudós - a háború után a rabbiképző igazgatója - így emlékezett az agg Büchlerre: „Utolsó éveiben többször találkoztam vele. Az tervezte, hogy egy esztendőre odahagyja hitközségét, felköltözik a fővárosba, hogy tanítson Intézetünkben. Ez a terve - mint sok más - nem valósult meg. Oda kellett hagynia hitközségét, de azért, hogy a hontalanságba és a halálba menjen. Úgy hallottam Keszthelyen, hogy elindulása előtt (1944. június 20.) zsinagógájában megrendítő beszédben búcsúzott - hívei előtt és nevében - hazájától.”⁹⁹

⁹⁵ KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon. II. 1849-től a jelenkorig*. Kalligram, Pozsony, 2012. 193.

⁹⁶ KH. 1937. augusztus 29. (Dr. Büchler Sándor 40 éve rabbija a keszthelyi Izraelita Hitközségnek.) 2.

⁹⁷ KIH. 1935. november 17-i testületi ülés jkv.

⁹⁸ DR. BERNSTEIN, 1940. 149-151.

⁹⁹ SCHEIBER, 1967. 7.

13.kép A keszthelyi gettó bejárata
(forrás: Zala Megyei Levéltár)

14. Az idős főrabbi és felesége
(forrás: Festetics-kastély Festetics-könyvtára)

Dr. Simon Zsuzsa 17 éves volt 1944-ben, s így idézte fel a történeteket: „*Világosan emlékszem az utolsó gettóbeli összejövetelre. Büchler főrabbi felállt a zsinagóga szószékére, s igyekezett lelket önteni belénk. Nagyon meg volt rendülve, s látszott, hogy nagy vihar dúl a belsejében. Elmondta, hogy a bizonytalanba megyünk, de bízunk Istenben. Úgy tűnik, Isten elengedte a kezünket, de próbáljunk meg utolsó erőnkkel a hitünkhöz ragaszkodni. Őbelőle is kitört a sírás és a jelenlévőkből is*”¹⁰⁰

A keszthelyiek beszámolója szerint a főrabbi utolsó óráiban kéziratai sorsáért aggódott, mielőtt 1944. június 20-án hitközsége élén, imakönyvvel a kezében elindult a vasútállomásra.¹⁰¹ A zalaegerszegi gyűjtőtáborból július 5-én híveivel együtt Auschwitzba deportálták, ahova július 7-én futottak be a zsúfolásig megtelt vonatszerelvények. Büchler végső útja 719 keszthelyi társának többségéhez hasonlóan azonnal a gázkamrába vezetett.¹⁰²

Hogyan értékelhető dr. Büchler Sándor történetírói tevékenysége? Az Egyenlőség 1922-ben - szolgálatára 25. évfordulóján - a magyar zsidóság legnagyobb történetírójaként köszöntötte.¹⁰³

Nathaniel Katzburg „*a magyar zsidók legkiválóbb*” történészének tekintette, a magyarországi zsidó történetírás történetét feldolgozó, s 1995-ben megjelent munkájában.¹⁰⁴ Dr. Schweitzer József - 1985-től a rabbiképző igazgatója, majd országos főrabbi - szerint kora egyik

¹⁰⁰ SZARKA Lajos: *Csillagsorsok. Naplók, visszaemlékezések a holokausztról*. Immánuel Magyar-Izraeli Baráti Társaság, Keszthely, 2020. 181.

¹⁰¹ DR. CZOMA László: Emléksorok. A halottak élén. In.: *Emlékfüzet dr. Büchler Sándor főrabbi halálának 50. évfordulójára*. Szerk.: LÁSZLÓ József. Makkabi, Keszthely, 1994. 5.

¹⁰² GOLDSCHMIED-SZARKA, 2005. 143-144.

¹⁰³ Egyenlőség, 1922. szeptember 9. (A keszthelyi pap.) 7.

¹⁰⁴ SCHWEITZER, 2002. 138.

legkiválóbb neológ rabbija volt.¹⁰⁵ Büchler a maga számára - 1925-ben Bánóczi Józsefhez írott levelében - az alábbi mércét állította: „*Szatócsmunkát nem adok a magyar zsidóknak, amint van pénzük maceszsütésre, kóser füstöltáru gyártására, legyen pénzük a Dob utca határán túl is, a saját történetüket ismertető fáradságos tanulmányom honorálására is.*”¹⁰⁶ Egyetérthetünk Schweitzer Gáborral, aki szerint Büchler közel fél évszázados (1897-1944), rabbiként és történetíróként eltöltött pályafutása során máig időtálló, igazi mestermunkákkal gazdagította a magyar-zsidó történetírást.¹⁰⁷ Embersége, erkölcsi tartása mindenkor példa értékű, s olyan elévülhetetlen kincset jelent számunkra, amelyet érdemes a szívünkbe zárni.

Irodalomjegyzék:

- A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja fennállásának 305. tanévében az 1939-1940. tanévre. (Lezáratott 1940. augusztus 31-én.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1940.
- A történettudós Büchler Sándor levelezése. *Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához. A magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája.* Szerk.: FROJMOVICS Kinga - SCHWEITZER Gábor. Magyar Zsidó Levéltár, Budapest, 1997. 87-103.
- Büchler Sándor levelezéséből. *Magyar-Zsidó Oklevéltár X. kötet (1150-1766).* Szerk: SCHEIBER Sándor. MIOK, Budapest, 1967. 19-39.
- CZEGLÉDY József- SÁGI Károly: Adatok a Tanácsköztársaság keszthelyi történetéhez. In.: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei.* 3. Szerk.: ÉRI István. Veszprém, 1965. 163-190.
- DR. BERNSTEIN Béla: Dr. Büchler Sándor (1870-1940) *Magyar Zsidó Szemle* 1940/1-3. (január-március) Szerk.: DR. HEVESI Simon. 149-151.
- DR. HAJDU Miklós: *Szeniczei Savuót. A Hönig-Hönig- és Back-család történetéből.* Dr. Büchler Sándor egyetemi m. tanár adatai. Múlt és Jövő Kiadása, Bp., 1939.
- DR. SZARKA Lajos: *A hévízi zsidóság története.* Hévíz Város Önkormányzata, Hévíz, 2000.
- FROJMOVICS Kinga - SCHWEITZER Gábor: „Szatócsmunkát nem adok a magyar zsidóknak.” (Bevezető.) In.: *Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához. A magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája.* Szerk.: FROJMOVICS Kinga - SCHWEITZER Gábor. Magyar Zsidó Levéltári Füzetek 1997/2., Magyar Zsidó Levéltár, Bp., 1997. 3-13.

¹⁰⁵ SCHWEITZER Gábor: „Szolgák lettünk ma...” Szombat Online 2021. január 29.
<https://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/szolgak-lettunk-ma-schweitzer-jozsef-jahrzeitjara> (utolsó letöltés: 0204. május 10.)

¹⁰⁶ BÜCHLER Sándor levele Bánóczi Józsefhez. Keszthely, 1925. június 10. FROJMOVICS-SCHWEITZER, 1997. 99.

¹⁰⁷ SCHWEITZER, 2002. 142.

- GOLDSCHMIED István - SZARKA Lajos: *A keszthelyi zsidóság története (1699-2005)*. Keszthelyi Izraelita Hitközség, Keszthely, 2005.
- KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon*. II. 1849-től a jelenkorig. Kalligram, Pozsony, 2012.
- LÁSZLÓ József: A halottak élén. In: *Emlékfüzet dr. Büchler Sándor főrabbi halálának 50. évfordulójára*. Szerk.: LÁSZLÓ József. Keszthelyi Zsidó Hitközség, Keszthely, 1994.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár X. kötet (1150-1766). Szerk: SCHEIBER Sándor. MIOK, Budapest, 1967.
- SCHEIBER Sándor: Büchler Sándor történetírói munkásságához. *Magyar-Zsidó Oklevéltár X. kötet (1150-1766)*. Szerk.: SCHEIBER Sándor. MIOK, Budapest, 1967. 7-8.
- SCHWEITZER Gábor: Rabbi a katedrán. Büchler Sándor magántanári habilitációja 1914-ben. *Történelmi Szemle*, 2002/1-2. 135-143.
- SCHWEITZER József: Előszó. In: *KOHN Sámuel: Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*. Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata, Budapest, 1990. 1-11.
- SZARKA Lajos: *Csillagsorsok*. Naplók, visszaemlékezések a holokausztról. Immánuel Magyar-Izraeli Baráti Társaság, Keszthely, 2020.
- Zsidó Lexikon. Szerk.: UJVÁRI Péter. A Zsidó Lexikon Kiadása, Budapest, 1929.

Hírlapok, folyóiratok:

Egyenlőség, Egyháztörténeti Szemle, Keszthelyi Hírlap, Magyar Izrael, Múlt és Jövő, Magyar Zsidó Levéltári Füzetek, Magyar Zsidó Szemle, Marcali Hírek, Történeti Szemle

Levéltárak:

- EMIH Keszthelyi Izraelita Hitközség irattára (Keszthely):
Keszthelyi Izraelita Hitközség IV. számú jegyzőkönyve. 1897 - 1907. november 24.
Keszthelyi Izraelita Hitközség V. számú jegyzőkönyve. 1907. december 1. - 1922. május 18.
Keszthelyi Izraelita Hitközség jegyzőkönyve 1922. június 14.-1942. november 27.

Internetes hivatkozások:

- MAROSI Gézané Büchler Mária. <https://www.geni.com/people/P%C3%A1l-B%C3%BCchler/6000000032816348135> (utolsó letöltés: 2024. február 10.)
- SCHWEITZER Gábor: A győri rabbiértekezlettől az országos rabbi egyesületig. Szombat Online 2019. április 11. <https://www.szombat.org/tortenelem/a-gyori-rabbiertekezlettol-az-orszag-os-rabbi-egyesuletig> (utolsó letöltés: 2024. június 10.)
- SCHWEITZER Gábor: „Szolgák lettünk ma...” Szombat Online 2021. január 29. <https://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/szolgak-lettunk-ma-schweitzer-jozsef-jahrzeitjara> (utolsó letöltés: 2024. május 10.)